

ভাৰতৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়

ফৌজদাৰী আপীল অধিকাৰক্ষেত্ৰ

ফৌজদাৰী আপীল নং. ১৭৪/ ২০০১ চনৰ

আছৰাফ আলী আপিলকাৰী

বনাম

অসম চৰকাৰউত্তৰদাতা

বিচাৰ

ন্যায়াধীশ ড° অৰিজিত পাচায়ত

১) এই আপীলত গুৱাহাটী উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ এজন বিদ্বান একক ন্যায়াধীশে , আপীলকাৰীয়ে দাখিল কৰা আপীলৰ আংশিক অনুমতি দিয়া ৰায় ক প্ৰত্যাহ্বান জনোৱা হৈছে। বিদ্বান জিলা আৰু চেচন ন্যায়াধীশ, কামৰূপে চেচন গোচৰ নং ১৫/কে-জি/৮৮ত ভাৰতীয় দণ্ডবিধিৰ আইন ১৮৬০ৰ(চমুকৈ আই. পি. চি.) ধাৰা ৩০৪ প্ৰথম খণ্ডৰ অধীনত শাস্তিযোগ্য অপৰাধৰ বাবে আপীলকাৰীক দোষী সাব্যস্ত কৰি ১০ বছৰৰ সশ্ৰম কাৰাদণ্ডৰ আৰু ২০০/- টকা জৰিমনাৰ ২০০/- টকা জৰিমনা চৰ্তৰ সৈতে শাস্তি প্ৰদান কৰে।

২) বিবাদিত ৰায়দানৰ দ্বাৰা বিদ্বান একক ন্যায়াধীশে দোষী সাব্যস্ত হোৱাৰ পিছত ধাৰা ৩০৪ দ্বিতীয় খণ্ড আই পি চি লৈ সলনি কৰি আপীলকাৰীক ৫ বছৰৰ সশ্ৰম কাৰাদণ্ডৰ শাস্তি প্ৰদান কৰে।

৩/ পটভূমিৰ তথ্যসমূহ এক কথাত তলত দিয়া ধৰণৰ:

১৪.৯.১৯৮৬ তাৰিখে সন্ধিয়া প্ৰায় ৮.০০ বজাত ভৰলুমুখ থানাৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত বিষয়াৰ ওচৰত আব্বাছ আলীয়ে (সাক্ষী নং-১) এফ আই আৰ দাখিল কৰি জনাই যে সেইদিনা পুৱা প্ৰায় ৯.৩০ বজাত অভিযুক্ত আছৰাফ আলীয়ে নাজিম আলীৰ পুত্ৰ খাইৰুল হকক কাঠৰ টুকুৰাৰে আক্ৰমণ কৰে যাৰ ফলত খাইৰুল হকে (ইয়াৰ পিছত 'মৃত' বুলি কোৱা হ'ব) মূৰত আঘাত পায়। আহতজনক গৌহাটী চিকিৎসা মহাবিদ্যালয় হাস্পতাললৈ লৈ যোৱা হয় আৰু সন্ধিয়া প্ৰায় ৫.৩০ বজাত উক্ত আঘাতৰ বাবে তেওঁৰ মৃত্যু হয়। আৰক্ষীয়ে এটা গোচৰ ৰুজু কৰি তদন্ত সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ পিছত আই পি চি ধাৰা ৩০২ত অভিযোগনামা দাখিল কৰে। গোচৰ প্ৰেৰণ কৰাৰ পিছত বিচাৰ আদালতে আই পি চিৰ ধাৰা ৩০২ অধীনত অভিযোগ গঠন কৰে। বিচাৰৰ সময়ত গোচৰীয়া পক্ষই চিকিৎসক আৰু তদন্ত বিষয়াকে ধৰি ১০ জন সাক্ষীক পৰীক্ষা কৰে। অভিযুক্তইও নিজৰ

নিৰ্দোষী প্ৰমাণ কৰিবৰ বাবে ৩ জন সাক্ষীকপৰীক্ষা কৰে। গোচৰীয়া পক্ষৰ সাক্ষী নং ১ হৈছে তথ্যদাতা যিয়ে ঘটনাৰ খবৰ দিছিল আৰু গৌহাটী চিকিৎসা মহাবিদ্যালয় হাস্পতালত গৈছিল। চুৰংহাল কৰাৰ সময়ত তেওঁ উপস্থিত আছিল। গোচৰীয়া পক্ষৰ সাক্ষী নং ২ মোঃ নুৰুল ইছলামে কয় যে তেওঁ গৌহাটীত নাছিল আৰু যেতিয়া আৰক্ষীয়ে তেওঁৰ সৈতে যোগাযোগ কৰে তেতিয়া তেওঁ আৰক্ষীক জনাইছিল যে তেওঁ অভিযুক্ত আৰু মৃত দুয়োকে চিনি পায়। আৰক্ষীয়ে তেওঁৰ সহায় লৈ অভিযুক্তক চিনাক্ত কৰে যদিও অভিযুক্তক বিচাৰি নাপালে। ঘটনা সংঘটিত হোৱাৰ দিনা গোচৰীয়া পক্ষৰ সাক্ষী নং ৩ নুৰজাহান বেগমক, মোজাৰাফে জনাই যে, আছৰাফে তেওঁৰ স্বামীক আক্ৰমণ কৰিছিল আৰু ভুক্তভোগীক গৌহাটী চিকিৎসা মহাবিদ্যালয় হাস্পতালত ভৰ্তি কৰোৱা হৈছিল। পিছদিনা ঘৰলৈ মৃতদেহটো অনাত তাই দেখিলে। এই সাক্ষীৰ মতে তেওঁৰ স্বামী আৰু অভিযুক্তৰ মাজত কিছু বিবাদ চলি আছিল। গোচৰীয়া পক্ষৰ সাক্ষী নং-৪ য়ে তেওঁৰ জবানবন্দীত কেৱল মৃতক আৰু অভিযুক্তৰ পৰিয়ালৰ মাজত সংঘটিত হোৱা কিছুমান কাজিয়াৰ কথাহে উল্লেখ কৰিছে কিন্তু তেওঁ বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰা নাছিল যে কেতিয়া এনে ঘটনা সংঘটিত হৈছিল। গোচৰীয়া পক্ষৰ সাক্ষী নং-৫ মোঃ তালমিজুৰ বেহমানক গোচৰীয়া পক্ষই প্ৰত্যক্ষদৰ্শী সাক্ষী হিচাপে পৰীক্ষা কৰিছিল আৰু তেওঁৰ জবানবন্দীত তেওঁ উল্লেখ কৰিছিল যে ১৯৮৬ চনৰ এদিন পুৱা ঘটনা সংঘটিত হৈছিল। এই সাক্ষীৰ মতে, এদিন তেওঁ দেখিলে যে এজন শৰ্মাই খাইৰুলৰ ঘৰৰ বেৰ মেৰামতিৰ বাবে দুজন শ্ৰমিক নিয়োগ কৰিছিল। অভিযুক্ত আছৰাফ আলীয়ে শৰ্মাক তাত কাম কৰা নিষেধ কৰিছিল। সি সিহঁতৰ কথা কেৱল বাহিৰৰ পৰা শুনিছিল। তেওঁ খাইৰুলৰ ঘৰৰ ফালে আগবাঢ়ি যায় আৰু তালৈ গৈ তেওঁ খাইৰুলক ঘৰত পাইছিল আৰু অভিযুক্তই হাতত লাঠি লৈ দুৱাৰমুখত থিয় হৈ আছিল। তেওঁ খাইৰুলে ঘৰৰ ভিতৰত কি কৰি আহিছিল দেখা নাছিল। সেই সময়তে খাইৰুল ঘৰৰ পৰা ওলাই আহি ৰাস্তাৰ ফালে আগবাঢ়ি যোৱা দেখিলে। হাতত লাঠি লৈ আছৰাফে খাইৰুলৰ পিছে পিছে দৌৰি গ'ল। ৰাস্তাৰ ফালে আগবাঢ়ি গৈ সি খাইৰুলক ৰাস্তাত পৰি থকা দেখিলে। খাইৰুল পৰি থকা ঠাইৰ পৰা প্ৰায় পাঁচ-ছয় মিটাৰ দূৰত লাঠি লৈ নিজৰ দুৱাৰ মুখতে থিয় হৈ আছিল। খাইৰুলৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁ মূৰত আঘাত আৰু আঘাতৰ পৰা তেজ ওলোৱা দেখিছিল। খাইৰুলক হাস্পিতাললৈ নিবলৈ ৰিক্সা এখন মাতিবলৈ গৈছিল আৰু ইতিমধ্যে মাজাফৰ লুছেইনে গোচৰীয়া পক্ষৰ সাক্ষী নং-৮) আহত জনক আন এখন ৰিক্সাৰে কুমাৰপাৰা নাৰ্চিং হোমলৈ লৈ গৈছিল। তেওঁ আৰু মণিৰুদ্দিন নাৰ্চিং হোমলৈ গৈছিল আৰু নাৰ্চিং হোমৰ চিকিৎসকে আহতজনক মেডিকেল কলেজ হাস্পিতাললৈ নিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে আৰু সেই অনুসৰি তেওঁ আৰু মণিৰুদ্দিনে আহত জনক গৌহাটী চিকিৎসা মহাবিদ্যালয় চিকিৎসালয়লৈ লৈ যায়। গোচৰীয়া পক্ষৰ সাক্ষী নং-৬ এগৰাকী স্কুলৰ শিক্ষক যিয়ে অভিযুক্ত আছৰাফৰ ঘৰৰ পৰা কাঠৰ লাঠি জব্দ কৰাৰ কথা কৈছিল। প্ৰদৰ্শক -৪ হৈছে জব্দনামা, প্ৰদৰ্শক ৪(১) হৈছে তেওঁৰ স্বাক্ষৰ। লাঠিডাল 2/2½ ফুট দীঘল

আছিল। গোচৰীয়া পক্ষৰ সাক্ষী নং-৭ হৈছে ডাক্তৰ। উপ-পৰিদৰ্শক বৰভূঞাই মৃতকৰ মৰণোত্তৰ পৰীক্ষা কৰাইছিল আৰু মৃতকৰ ওপৰত তলত দিয়া আঘাত পোৱা গৈছে:

"...আঘাত নং ১- পেৰিটেল অঞ্চলৰ সোঁফালে ৭ চেণ্টি মিটাৰ দৈৰ্ঘ্য অনুপ্ৰস্থভাৱে থকা কৰা ছিন্নভিন্ন আঘাত আৰু যিটো পিছফাললৈকে বিস্তৃত। ক'লা বেচমৰ সৈতে ৮টা চিলাই আছে। চিলাইবোৰ আঁতৰোৱাৰ পিছত ফাঁকটো ০.৬ চে.মি আৰু হাড়ৰ গভীৰ।

আঘাত নং ২- মূৰৰ ছালত ছিন্নভিন্ন হোৱা ৫ চে.মি. x ০.৫ চে.মি.ৰ বাওঁফালৰ টেম্প'বেল অঞ্চলত ট্ৰেন্সভাৰ্ছলি থকা আঘাট আৰু যিটো পেৰিটেল অঞ্চললৈ আৰু হাড়ৰ গভীৰতালৈ সামান্য বেকা হৈ আছে। ডিচেচনৰ সময়ত ডিঙিত কোনো লিগাচাৰৰ চিন নাই, পৰৱৰ্তী কলাবোৰ সুস্থ।

ক্ৰেনিয়াম আৰু স্পাইনেল কেনেল:- মূৰৰ ছাল- ১ নং আঘাত আৰু ২ নং আঘাতত বৰ্ণনা কৰা অনুসৰি ফ্ৰণ্টাল অঞ্চলৰ বাহিৰে গোটেই মূৰৰ ছালৰ তলত তেজ জমা হৈ আছে।

লাওখোলা- লাওখোলাৰ বৈশিষ্ট্যযুক্ত ভাঙন ১৬ চে.মি. দীঘল সোঁ কক্ষপথৰ ওপৰৰ পৰা বিস্তৃত ফ্ৰণ্টাল আৰু সোঁ পেৰিটেল হাড় জড়িত হৈ থাকে পিছলৈ আৰু পিছলৈ আৰু পিছলৈ বিস্তৃত হৈ লেণ্ডাইড চুচিয়াৰত শেষ হৈছে।...."

৪/ চিকিৎসকৰ মতে মৃত্যুৰ কাৰণ আছিল মূৰত পোৱা আঘাতৰ ফলত হোৱা ক'মা। আঘাতবোৰ মৃত্যুৰ ভোটা অল্পৰে কৰা হৈছিল আৰু ব্লাণ্ট অস্ত্ৰৰ ফলত হোৱা আৰু হত্যাকাণ্ড সংঘটিত কৰিবৈ বিচৰা প্ৰকৃতিৰ।

সাক্ষী নং-৮ হৈছে মোজাফৰ হুছেইন, যিয়ে সংশ্লিষ্ট সময়ত শান্তিপুৰত নিজৰ ভাড়াঘৰৰ কুঁৱাৰ জংঘল পৰিষ্কাৰ কৰি আছিল আৰু সেই সময়ত তেওঁ দেখিছিল যে খাইৰুল তেওঁৰ পিছফালে দৌৰি পাৰ হৈ গৈছে। তেওঁ অভিযুক্ত আছৰাফ আলী তেওঁৰ পৰা পাঁচ ফুট দূৰত্বত পিছফালে গৈ থকা দেখা পাইছিল। তেওঁ খাইৰুলক কুঁৱাৰ পৰা প্ৰায় ২৫ গজ দূৰত বাস্তাত পৰি থকা দেখিছিল। খাইৰুলৰ মূৰত আঘাত পাইছিল। তেওঁ তাৰ মূৰৰ পৰাও তেজ ওলোৱা দেখিছিল। তেওঁ অভিযুক্ত আছৰাফ আলীক তাত দেখা পোৱা নাছিল। এই সাক্ষীৰ মতে তেওঁ মৃতকক মেডিকেল কলেজ হাস্পাতালত ভৰ্তি কৰাত সহায় কৰিছিল। খাইৰুলৰ চিকিৎসালয়তে মৃত্যু হৈছিল। সাক্ষী নং-৯ মণিকান্দিনক গোচৰীয়া পক্ষই বিৰোধিত সাক্ষী বুলি ঘোষণা কৰিছিল। সাক্ষী নং-১০ হৈছে তদন্তকাৰী বিষয়া যিয়ে লাঠি জব্দ কৰাৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে। তেওঁ প্ৰমাণ দিয়া সাক্ষ্য অনুসৰি অভিযুক্তই ব্যৱহাৰ কৰা অস্ত্ৰটো আছিল এটা কাঠৰ টুকুৰা।

৫) অভিযুক্তক ১৯৭৩ চনৰ ফৌজদাৰী বিধি সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাত (চমুকৈ ক'বলৈ গ'লে 'সংহিতা') পৰীক্ষা কৰা হৈছিল আৰু তেওঁ অপৰাধৰ সৈতে জড়িত থকাৰ কথা অস্বীকাৰ কৰিছিল। অভিযুক্তই তেওঁৰ নিদোষীতা প্ৰমাণৰ বাবে তিনিজন সাক্ষীক সোধা-পোছা কৰিছিল। নথীত থকা সাক্ষ্য বিবেচনা কৰি বিচাৰ আদালতে নিদোষীতাৰ আবেদন মানি লোৱা নাছিল। তেওঁ সাতটা পৰিস্থিতি ক্লিনচিং প্ৰকৃতিৰ বুলি বিবেচনা কৰিছিল যিয়ে অভিযুক্তৰ দোষ প্ৰমাণ আৰু প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। সেইবোৰ আছিল তলত দিয়া ধৰণৰ:

"..... গোচৰটোৰ প্ৰমাণিত পৰিস্থিতিয়ে সেইটো প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে যে (১) অভিযুক্ত ব্যক্তিজনৰ মৃতকৰ সৈতে মাটি আৰু ঘৰ বিক্ৰীৰ সন্দৰ্ভত কাজিয়া হৈছিল; (২) অভিযুক্তই মৃতকক আক্ৰমণৰ ভাবুকি দিছিল; (৩) যে এই কাণ্ডৰ ঠিক আগতে অভিযুক্তজনক হাতত লাঠি লৈ মৃতকৰ ঘৰৰ বাহিৰত থিয় হৈ থকা দেখা গৈছিল; (৪) অভিযুক্তই হাতত লাঠি লৈ মৃতকক খেদি যোৱা দেখা গৈছিল; (৫) যে তাৰ কিছু সময়ৰ পিছতে মৃতকক মূৰত আঘাত পাই পথত পৰি থকা অৱস্থাত পোৱা গৈছিল; (৬) ঘটনাৰ কিছু সময়ৰ পিছতে অভিযুক্তজনে পলায়ন কৰিছিল; আৰু (৭) অভিযুক্তই আৰক্ষীক লৈ গৈছিল আৰু আক্ৰমণ কৰা অস্ত্ৰটো ওলিয়াই দিছিল। এই প্ৰতিটো পৰিস্থিতি যুক্তিসংগত সন্দেহৰ বাহিৰত প্ৰমাণিত হৈছে আৰু সামূহিকভাৱে লোৱাৰ ফলত এই সিদ্ধান্ততহে উপনীত হয় যে অভিযুক্ত আছৰাফ আলী আৰু অভিযুক্ত আছৰাফ আলীয়েহে মৃত খাইৰুল হোকক হত্যা কৰিছিল...।"

৬) ওপৰত উল্লেখ কৰা অনুসৰি বিচাৰ আদালতে অভিযুক্তক দোষী পাই আৰু দোষী সাব্যস্ত কৰে। আপীলত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ সন্মুখত এটা মূল যুক্তি আছিল যে সংহিতাৰ ধাৰা ৩১৩ৰ অধীনত পৰীক্ষাত অভিযুক্তক সোধা প্ৰশ্নসমূহে নথীত থকা প্ৰমাণৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা নাছিল আৰু অভিযুক্তজনে সেয়েহে পক্ষপাতিত্ব কৰিছিল কাৰণ কোনো সাক্ষীৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট অভিযোগ বা বক্তব্য তেওঁৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰা হোৱা নাছিল। যদিও উচ্চ ন্যায়ালয়ে গোচৰীয়া পক্ষই নিৰ্ভৰ কৰা পৰিস্থিতিসমূহ অভিযুক্তৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰা হোৱা নাছিল বুলি বিবেচনা কৰিছিল ইয়াৰ লক্ষ্য হৈছে সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাত অভিযুক্ত ব্যক্তিক সোধা-পোছা কৰাৰ উদ্দেশ্য হৈছে অভিযুক্তক তেওঁৰ বিৰুদ্ধে দেখা দিয়া পৰিস্থিতিসমূহ প্ৰমাণত ব্যাখ্যা কৰাৰ সুযোগ প্ৰদান কৰা। ইয়াৰ উপৰিও উল্লেখ কৰা হৈছিল যে অভিযুক্তৰ বিৰুদ্ধে প্ৰমাণ কেৱল পৰিস্থিতিগত প্ৰমাণেৰে গঠিত আৰু পৰিস্থিতি তেওঁৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰা উচিত আছিল আৰু তেওঁৰ ব্যাখ্যাৰ আহ্বান জনোৱা উচিত আছিল। উল্লেখ্য যে পৰীক্ষাত বিচাৰ আদালতে নিজৰ কৰ্তব্যত গাফিলতি কৰিছিল। কিন্তু উচ্চ ন্যায়ালয়ে অনুভৱ কৰিছিল যে অভিযুক্তক কোনো বস্তুগত পক্ষপাতিত্ব কৰা হোৱা নাই আৰু অভিযুক্তজন দীৰ্ঘদিন ধৰি পলায়ন কৰি আছিল আৰু মৃতক আৰু অভিযুক্তৰ মাজত ক্ষোভিত

সম্পর্ক স্থাপন হৈছিল। অৱশ্যে উচ্চ ন্যায়ালয়ে থিৰাং কৰে যে ভাৰতীয় দণ্ড বিধি আইনৰ ধাৰা ৩০৪ দ্বিতীয় খণ্ড অধীনত দোষী সাব্যস্ত কৰাটো সঠিক হব।

৭) আপীলকাৰীৰ বিদ্বান অধিবক্তাই দাবী কৰে যে সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাটোৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য আৰু আমদানি উচ্চ ন্যায়ালয়ে লক্ষ্য কৰি ৰখা নাই। আঙুলিয়াই দিয়া হৈছে যে কোনো সাক্ষী প্ৰকৃততে প্ৰত্যক্ষদৰ্শী নাছিল। কিন্তু আদালতে এই ভিত্তিত আগবাঢ়িল যে কিছুমান ব্যক্তিয়ে এই কাণ্ড দেখিছিল।

৮) আনহাতে উত্তৰদাতাৰ বিদ্বান অধিবক্তাই দাবী কৰে যে প্ৰশ্নসমূহ যদিও বহলভাৱে প্ৰণয়ন কৰা হৈছে, তথাপিও ইয়াৰ মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ সামৰি লোৱা হৈছে।

৯) সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাত তলত দিয়া ধৰণে লিখা আছে।

“৩১৩ : অভিযুক্তক পৰীক্ষা কৰাৰ ক্ষমতা-(১) প্ৰতিটো তদন্ত বা বিচাৰত অভিযুক্তই তেওঁৰ বিৰুদ্ধে থকা প্ৰমাণত উপস্থিত হোৱা যিকোনো পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে ব্যক্তিগতভাৱে ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সক্ষম কৰাৰ উদ্দেশ্যে আদালতে-

ক) যিকোনো পৰ্যায়তে, অভিযুক্তক পূৰ্বতে সতৰ্ক কৰি নিদিয়াকৈ, আদালতে প্ৰয়োজনীয় বুলি বিবেচনা কৰা যিকোনো প্ৰশ্ন তেওঁক সুধিব পাৰে;

খ) বিচাৰৰ বাবে সাক্ষীসকলক পৰীক্ষা কৰাৰ পিছত আৰু তেওঁক পক্ষৰ বাবে মাতি অনাৰ আগতে তেওঁক গোচৰটোৰ ওপৰত সাধাৰণভাৱে প্ৰশ্ন কৰিব লাগিব:

যদিহে চমকন গোচৰত, যত আদালতে অভিযুক্তৰ ব্যক্তিগত উপস্থিতিৰ পৰা বিৰত থাকে, তেনে ক্ষেত্ৰত দফা (খ)ৰ অধীনত তেওঁৰ পৰীক্ষাৰ পৰাও বিৰত থাকিব পাৰে।

(২) উপ-ধাৰা (১)ৰ অধীনত অভিযুক্তক পৰীক্ষা কৰাৰ সময়ত কোনো শপতনামা প্ৰদান কৰা নহব।

(৩) অভিযুক্তই এনে প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ অস্বীকাৰ কৰি, বা ভুল উত্তৰ দি নিজকে শাস্তি প্ৰদান কৰিব নোৱাৰিব।

(৪) অভিযুক্তই দিয়া উত্তৰসমূহ এনে তদন্ত বা বিচাৰত বিবেচনা কৰিব পাৰি, আৰু আন যিকোনো অপৰাধৰ ওপৰত, বা বিচাৰত তেওঁৰ পক্ষত বা বিপক্ষে প্ৰমাণ হিচাপে ৰাখিব পাৰি, যিটো এনে উত্তৰে দেখুৱাব পাৰে যে তেও অপৰাধটো কৰিছিল।”

১০) পুৰণি সংহিতাত উক্ত বিধানৰ পূৰ্বসূৰী আছিল তাত থকা ধাৰা নং ৩৪২। ইয়াত এনেদৰে লিখা আছিল:

“৩৪২ (১) অভিযুক্তক তেওঁৰ বিৰুদ্ধে প্ৰমাণত উপস্থিত হোৱা যিকোনো পৰিস্থিতিৰ ব্যাখ্যা দিবলৈ সক্ষম কৰাৰ উদ্দেশ্যে আদালতে যিকোনো তদন্ত বা বিচাৰৰ যিকোনো পৰ্যায়ত অভিযুক্তক পূৰ্বতে সকীয়াই নিদিয়াকৈয়ে তেওঁক আদালতৰ দৰে প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰিব পাৰে প্ৰয়োজনীয় বুলি বিবেচনা কৰিলে আৰু পূৰ্বতে উল্লেখ কৰা উদ্দেশ্যৰ বাবে বিচাৰৰ বাবে সাক্ষীসকলক পৰীক্ষা কৰাৰ পিছত আৰু তেওঁৰ পক্ষৰ বাবে মাতি অনাৰ আগতে তেওঁক গোচৰটোৰ ওপৰত সাধাৰণতে প্ৰশ্ন কৰিব লাগিব।

২) অভিযুক্তই এনে প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ অস্বীকাৰ কৰি, বা ভুল উত্তৰ দি নিজকে শাস্তি প্ৰদান কৰিব নালাগে; কিন্তু আদালত আৰু জুৰীয়ে (যদি আছে) তেওঁলোকে ন্যায্য বুলি ভবাৰ দৰে প্ৰত্যাখ্যান বা উত্তৰৰ পৰা এনে অনুমান উলিয়াব পাৰে।

(৩) অভিযুক্তই দিয়া উত্তৰসমূহ এনে তদন্ত বা বিচাৰত বিবেচনা কৰিব পাৰি, আৰু আন যিকোনো অপৰাধৰ তদন্তত বা বিচাৰত তেওঁৰ পক্ষত বা বিপক্ষত প্ৰমাণ হিচাপে ৰাখিব পাৰি, যিটো এনে উত্তৰে দেখুৱাব পাৰে প্ৰতিশ্ৰুতিবদ্ধ।

(৪) উপ-ধাৰা (১)ৰ অধীনত অভিযুক্তক পৰীক্ষা কৰাৰ সময়ত কোনো শপতনামা প্ৰদান কৰা নহব।”

১১) পুৰণি সংহিতাৰ অধীনত ধাৰাটো মূল ৰূপত থকাৰ বাবে এই স্থিতিৰ সৈতে মোকাবিলা কৰি, এই আদালতৰ তিনিজনীয়া বিচাৰপীঠে *হেট সিং ভগত সিং বনাম মধ্য ভাৰত ৰাজ্য* (এ আই আৰ ১৯৫৩ এছ চি ৪৬৮) গোচৰত কয় যে:

“কমিটিং দণ্ডাধীশ আৰু সত্ৰ ন্যায়াধীশে লিপিবদ্ধ কৰা অভিযুক্তৰ বক্তব্যসমূহ ভাৰতত ইংলেণ্ড আৰু আমেৰিকাত তেওঁ সাক্ষীৰ বাকচত নিজৰ ধৰণেৰে যিটো উল্লেখ কৰিবলৈ স্বাধীন হব, তাৰ ঠাই লোৱাৰ উদ্দেশ্যেৰে কৰা হৈছে। প্ৰমাণ হিচাপে গ্ৰহণ কৰি প্ৰমাণ হিচাপে গণ্য কৰিব লাগিব আৰু বিচাৰত যথাযথভাৱে বিবেচনা কৰিব লাগিব।”

১২) *শাৰদ বৰ্ধিচন্দ চৰ্দা বনাম মহাৰাষ্ট্ৰ ৰাজ্য* (১৯৮৪ (৪) এছচিচি ১১৬) গোচৰত ইয়াক অন্যান্য বিষয়ৰ লগতে তলত দিয়া ধৰণে উল্লেখ কৰা হৈছিল:

“১৪৩- পূৰ্বতে উল্লেখ কৰা মন্তব্যৰ বাহিৰেও ওপৰত উল্লেখ কৰা আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়ে নিৰ্ভৰ কৰা কিছুমান পৰিস্থিতিত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দোষ আছে অৰ্থাৎ পৰিস্থিতি নং ৪, ৫, ৬,

৮, ৯, ১১, ১২, ১৩, ১৬ আৰু ১৭. যিহেতু এই পৰিস্থিতিসমূহ ১৯৭৩ চনৰ ফৌজদাৰী প্ৰক্ৰিয়া সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাত আপীলকাৰীৰ বক্তব্যত উল্লেখ কৰা হোৱা নাছিল সেইবোৰক বিবেচনাৰ পৰা সম্পূৰ্ণৰূপে বাদ দিব লাগিব কাৰণ আপীলকাৰীয়ে সেইবোৰ বুজাবলৈ কোনো সুযোগ পোৱা নাছিল। এই আদালতে ১৯৫৩ চনলৈকে ধাৰাবাহিকভাৱে ৰায় দি আহিছে য'ত *হেট সিং ভগত সিং বনাম মধ্যপ্ৰদেশ ৰাজ্য* (এ আই আৰ ১৯৫৩ এছ চি ৪৬৮) গোচৰত এই আদালতে ৰায় দিছিল যে যিকোনো পৰিস্থিতিৰ সন্দৰ্ভত কোনো অভিযুক্তক অপৰাধমূলক কাৰ্য্যবিধি আইনৰ ধাৰা ৩৪২ৰ অধীনত পৰীক্ষা কৰা হোৱা নাছিল, তেওঁৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিব। এই সিদ্ধান্তৰ পিছৰে পৰা এই আদালতৰ কৰ্তৃপক্ষই একেদৰে এই মতামত গ্ৰহণ কৰা এটা কেটেনা আছে যে যদিহে কোনো অভিযুক্তৰ বিৰুদ্ধে হাজিৰ হোৱা পৰিস্থিতিটো পুৰণি সংহিতাৰ ধাৰা ৩৪২ৰ অধীনত (ফৌজদাৰী প্ৰক্ৰিয়া সংহিতাৰ ধাৰা ৩১৩ৰ সৈতে মিল থকা) তেওঁৰ পৰীক্ষাত তেওঁৰ ওচৰত ৰখা নহয়, ১৯৭৩), একেখিনি কথা তেওঁৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিব। *শ্বামু বালু চাউণ্ডলে বনাম মহাৰাষ্ট্ৰ ৰাজ্য* (১৯৭৬ (১) এছ চি চি ৪৩৮) গোচৰত এই আদালতে এইদৰে ৰায় দিছিল: (এছ চি চি পেৰা ৫, পৃষ্ঠা ৪৪০) আপীলকাৰীজন পলাতক বুলি কোৱা কথাটো, ফৌজদাৰী প্ৰক্ৰিয়া সংহিতাৰ ৩৪২ নং ধাৰাত তেওঁৰ ওচৰত ৰখা হোৱা নাছিল, সেই কথাটো তেওঁৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা নগল। "

১৩) সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাত আদালতৰ ওপৰত কৰ্তব্য আৰোপ কৰা হৈছে যে অভিযুক্তক তেওঁৰ বিৰুদ্ধে প্ৰমাণত উল্লেখ কৰা যিকোনো পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সক্ষম কৰাৰ উদ্দেশ্যে অভিযুক্তক তদন্ত বা বিচাৰৰ প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰা। তাৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় ফলস্বৰূপে অনুমান কৰিব পাৰি যে অভিযুক্তৰ বিৰুদ্ধে প্ৰমাণত উল্লেখ কৰা প্ৰতিটো বস্তুগত পৰিস্থিতি তেওঁৰ ওচৰত বিশেষভাৱে, স্পষ্টভাৱে আৰু পৃথকে ৰখাটো প্ৰয়োজনীয় আৰু তেনে নকৰিলে বিচাৰৰ ক্ষতিকাৰক গুৰুতৰ অনিয়মৰ সমান হয়, যদিহে অভিযুক্তজনক পক্ষপাতিত্ব কৰা হৈছিল বুলি দেখুওৱা হয়। সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাৰ উদ্দেশ্য হৈছে আদালত আৰু অভিযুক্তৰ মাজত প্ৰত্যক্ষ আলোচনা স্থাপন কৰা। যদি প্ৰমাণৰ কোনো এটা কথা অভিযুক্তৰ বিৰুদ্ধে গুৰুত্বপূৰ্ণ, আৰু তাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি দোষী সাব্যস্ত হোৱাৰ উদ্দেশ্য হয়, তেন্তে অভিযুক্তক বিষয়টোৰ ওপৰত প্ৰশ্ন কৰা আৰু সেই বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰাৰ সুযোগ দিয়াটো সঠিক আৰু উপযুক্ত। য' ত বিচাৰ আদালতে বিচাৰৰ প্ৰমাণৰ কোনো দোষী সাব্যস্ত কৰা সাক্ষীৰ ওপৰত কোনো নিৰ্দিষ্ট প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰা নাই, তেনে ক্ষেত্ৰত ই বিচাৰত ক্ষতিগ্ৰস্ত কৰিব। অৱশ্যে এই সকলোবোৰ ন্যায্যৰ গৰ্ভপাতৰ বা পক্ষপাতিত্বৰ কাৰণৰ অধীনত। এই আদালতে ফৌজদাৰী প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা, ১৮৯৮ৰ ধাৰা ৩৪২ (সংহিতাৰ ধাৰা ৩১৩ৰ সৈতে মিল থকা)ৰ সৈতে মোকাবিলা কৰাৰ সময়ত *এছ হৰনাম সিং বনাম*

ৰাজ্য (এআইআৰ ১৯৭৬ এছচি ২১৪০) গোচৰতো একেধৰণৰ মতামত প্ৰকাশ কৰিছিল। বিচাৰ আদালতে অভিযুক্তক ইয়াৰ প্ৰাসংগিক দিশত দোষী সাব্যস্ত কৰা সাক্ষীৰ ইংগিত নিদিয়াটোৱে বিচাৰ গোচৰৰ দুৰ্বলতা বৃদ্ধি কৰে। ধাৰা ৩১৩ৰ অধীনত অভিযুক্তৰ বক্তব্য ৰেকৰ্ডিং কৰাটো কোনো উদ্দেশ্যহীন কাম নহয়।

১৪) প্ৰসংগক্ৰমে আমি এই আদালতৰ তিনিজন ন্যায়াধীশ বিচাৰপীঠে *শিৰাজী চাহব্ৰাও ববাডে বনাম মহাৰাষ্ট্ৰ ৰাজ্য* (১৯৭৩ (২) এছ চি চি ৭৯৩) গোচৰত দিয়া সিদ্ধান্তক বাইপাছ কৰিব নোৱাৰো কাৰণ বিচাৰপীঠে বন্ধ কৰাৰ পিছত অভিযুক্তক পৰীক্ষা কৰা সম্পৰ্কীয় বিধানৰ নোহোৱা কৰিছে। সেই গোচৰৰ বিদ্বান ন্যায়াধীশসকলে অভিযুক্তক বিচাৰৰ প্ৰমাণত তেওঁৰ বিৰুদ্ধে হাজিৰ হোৱা এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত এটা প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰিবলৈ বাদ দিয়াৰ পৰিণতিৰ বিষয়ে বিবেচনা কৰি আছিল। তিনিজনীয়া ন্যায়াধীশ বিচাৰপীঠে তাত তলত দিয়া পৰ্যবেক্ষণসমূহ আগবঢ়াইছিল: (এছচিচি পৃষ্ঠা ৮০৬, পেৰা ১৬)

“এয়া ক্ৰটিপূৰ্ণ আইন, তথাপিও মৌলিক, যে কয়দীজনৰ দৃষ্টি প্ৰতিটো দোষী সাব্যস্ত কৰা সামগ্ৰীৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ কৰা উচিত যাতে তেওঁ ইয়াক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰে। এইটোৱেই হৈছে অপৰাধমূলক বিচাৰৰ মৌলিক ন্যায়পৰায়ণতা আৰু এই ক্ষেত্ৰত ব্যৰ্থতাই বিচাৰৰ বৈধতাক গুৰুতৰভাৱে বিপন্ন কৰিব পাৰে, যদিহে ফলস্বৰূপে ন্যায়ৰ আধ্যা পৰিব। কিন্তু য'ত এনে বাদ দিয়া হৈছে তাত ই কাৰ্য্যবিধিৰ আইপছ' ফেক্টো ভিটিয়েট নহয় আৰু এনে দোষৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা পক্ষপাতিত্ব অভিযুক্তই প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব। অভিযুক্তৰ বিৰুদ্ধে স্থাপন কৰা কিন্তু তেওঁৰ ওচৰত ৰখা নহল পৰিস্থিতিৰ সন্দৰ্ভত অভিযুক্তৰ কি ব্যাখ্যা আছে আৰু যদি অভিযুক্তই আপীল আদালতক কোনো যুক্তিযুক্ত বা যুক্তিসংগতভাৱে আগবঢ়াব নোৱাৰে তেন্তে অভিযুক্তৰ অধিবক্তাক মাতিব পৰাটোও আপীল আদালতৰ বাবে মুকলি তেনে পৰিস্থিতিৰ ব্যাখ্যা দিলে আদালতে ধৰি লব পাৰে যে কোনো গ্ৰহণযোগ্য উত্তৰ নাই আৰু বিচাৰ আদালতত উপযুক্ত সময়ত অভিযুক্তক সোধা-পোছা কৰা হলেও তেওঁ যি পৰিস্থিতিৰ পৰা ওলাই আহিবলৈ কোনো ভাল ভিত্তি আগবঢ়াব নোৱাৰিলেহেঁতেন বিচাৰ আদালতে নিজৰ দোষী সাব্যস্ত হোৱাৰ বাবে নিৰ্ভৰ কৰিছিল।”

১৫) সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাত অভিযুক্তক পৰীক্ষা কৰাৰ উদ্দেশ্য কি? ধাৰাটোৱে নিজেই উদ্দেশ্য স্পষ্টভাষাত ঘোষণা কৰিছে যে ই “অভিযুক্তক ব্যক্তিগতভাৱে তেওঁৰ বিৰুদ্ধে দিয়া প্ৰমাণত উল্লেখ কৰা যিকোনো পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সক্ষম কৰাৰ উদ্দেশ্যে”। *জয় দেৱ বনাম পঞ্জাব ৰাজ্য* (এ আই আৰ ১৯৬৩ এছ চি ৬১২)গোচৰত গজেন্দ্ৰগডকাৰে (তেতিয়াৰ দৰেই) তিনিজনীয়া বিচাৰপীঠৰ হৈ

কথা কোৱাৰ সময়ত এই বিধানটো ন্যায্যভাৱে মানি চলা হৈছে নে নাই সেইটো নিৰ্ণয় কৰাৰ চূড়ান্ত পৰীক্ষাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। তেওঁ এইদৰে লক্ষ্য কৰিছিল:

“অভিযুক্তক ৩৪২ নং ধাৰাত ন্যায্যভাৱে পৰীক্ষা কৰা হৈছে নে নাই সেইটো নিৰ্ণয় কৰাৰ চূড়ান্ত পৰীক্ষা হব যে তেওঁক সোধা সকলো প্ৰশ্নৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি তেওঁ বিচাৰৰ সন্দৰ্ভত তেওঁ যি ক’ব বিচাৰিছিল সেয়া কোৱাৰ সুযোগ পাইছিল নেকি বুলি সোধা তেওঁৰ বিৰুদ্ধে গোচৰ। যদি দেখা যায় যে অভিযুক্ত ব্যক্তিজনৰ পৰীক্ষাত ত্ৰুটি আছিল আৰু তাৰ ফলত তেওঁৰ প্ৰতি পক্ষপাতিত্বৰ সৃষ্টি হৈছে, তেন্তে সেয়া নিঃসন্দেহে এক গুৰুতৰ দুৰ্বলতা হব।”

১৬) এইদৰে এইটো ভালদৰে নিৰ্ণয় কৰা হৈছে যে এই বিধানটো মূলতঃ অভিযুক্তৰ লাভৰ বাবে আৰু ইয়াৰ ফলস্বৰূপে আদালতে চূড়ান্ত সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাত উপকৃত কৰা। ১৭) একে সময়তে এইটোও মনত ৰখা উচিত যে এই বিধানৰ উদ্দেশ্য তেওঁক কোনো পদত নখৰে চেপি ধৰা নহয়, বৰঞ্চ মেক্সিম অডি অলটেৰাম পাৰ্টেমত উল্লেখ কৰা প্ৰাকৃতিক ন্যায়ৰ আটাইতকৈ লাভজনক নীতি মানি চলা। সংহিতাৰ ধাৰা ৩১৩ৰ উপ-ধাৰা(১)ৰ দফা (ক)ত উল্লেখ কৰা “হয়” শব্দটোৱে কোনো সন্দেহ নোহোৱাকৈয়ে ইংগিত দিয়ে যে আদালতে সেই দফাটোৰ অধীনত কোনো প্ৰশ্ন উত্থাপন নকৰিলেও অভিযুক্তই ইয়াৰ বাবে কোনো অভিযোগ উত্থাপন কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু যদি আদালতে উপধাৰাৰ দফা (খ)ৰ অধীনত প্ৰয়োজনীয় প্ৰশ্নটো উত্থাপন কৰিব নোৱাৰে তেন্তে ইয়াৰ ফলত অভিযুক্তজনৰ বাবে অক্ষমতা আহিব আৰু তেওঁ বৈধভাৱে দাবী কৰিব পাৰে যে কোনো প্ৰমাণ, তেওঁক বুজাবলৈ সুযোগ নিদিয়াকৈ, তেওঁৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিব।

১৮) কিছুমান গোচৰত যেতিয়া সংহিতাৰ ধাৰা ৩১৩ৰ অধীনত আকস্মিক পৰীক্ষা হয়, তেতিয়া বিষয়টো বিচাৰ আদালতলৈ প্ৰেৰণ কৰা হয়, যত বিচাৰ বন্ধ কৰা হৈছিল সেই পৰ্যায়ৰ পৰা পুনৰ বিচাৰ কৰাৰ নিৰ্দেশ দিয়া হয়।

১৯) এই গোচৰটোত ৩১৩ নং ধাৰাত অভিযুক্তৰ পৰীক্ষাত সোধা প্ৰশ্নসমূহ তলত দিয়া ধৰণে লিখা হৈছে:

“সাক্ষীসকলে তেওঁলোকৰ প্ৰমাণত উল্লেখ কৰিছে যে সংঘটিত হোৱাৰ দিনটোৰ পুৱা প্ৰায় ৯.৩০ বজাত আপুনি খাইৰুল হকৰ মূৰত পিছফালৰ পৰা কাঠৰ টুকুৰাৰে আঘাত কৰি গুৰুতৰভাৱে আঘাত কৰিছিল আৰু সেইদিনা সন্ধিয়া তেওঁ গুৱাহাটী চিকিৎসা মহাবিদ্যালয় হাস্পতালত আঘাতৰ বাবে মৃত্যুবৰণ কৰিছিল। প্ৰমাণৰ সন্দৰ্ভত যদি আপোনাৰ হাতত কিবা আছে তেন্তে কব পাৰে।

সাক্ষী নং ১০ অহিন্দ্ৰ কুমাৰ কলিতাই (আৰক্ষীৰ উপ-পৰিদৰ্শক)তেওঁৰ সাক্ষত উল্লেখ কৰিছে যে এই গোচৰৰ তদন্তৰ সময়ত যেতিয়া আপুনি কাঠৰ টুকুৰা এটা উলিয়াইছিল তেতিয়া তেওঁ প্ৰদৰ্শক-৪ ৰ জৰিয়তে জব্দ কৰিছিল। প্ৰমাণৰ সন্দৰ্ভত যদি আপোনাৰ হাতত কিবা আছে তেন্তে কব পাৰে। আপুনি কব পাৰে যদিহে আপোনাৰ বিৰুদ্ধে হত্যাৰ অভিযোগ আৰু অন্যান্য প্ৰমাণৰ সন্দৰ্ভত যদি আপোনাৰ হাতত কিবা আছে। যদি আপোনাৰ ওচৰত প্ৰমাণ আছে তেন্তে প্ৰতিৰক্ষাৰ বাবে উত্থাপন কৰিব পাৰে বা সাক্ষীক মাতিব পাৰে।”

২০) আপীলকাৰীৰ বিদ্বান অধিবক্তাই সঠিকভাৱে দাবী কৰা মতে কোনো সাক্ষীয়েই কোৱা নাই যে সংঘটিত হোৱাৰ তাৰিখত অভিযুক্তই মৃতকৰ মূৰত পিছফালৰ পৰা আঘাত কৰি গুৰুতৰভাৱে আঘাত কৰিছিল। বিচাৰ আদালতে অভিযুক্তক দোষী সাব্যস্ত কৰিবলৈ যিবোৰ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছিল, সেইবোৰক বিশেষভাৱে অভিযুক্তৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰা হোৱা নাছিল। গতিকে মূলতঃ সংহিতাৰ ৩১৩ নং ধাৰাত তেওঁৰ পৰীক্ষাক শূন্য আনুষ্ঠানিকতালৈ পৰিণত কৰা হৈছিল। কেৱল সেই গণনাৰ ওপৰত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ বিবাদিত ৰায়দান স্থায়ী হব নোৱাৰে আৰু ইয়াক বাতিল কৰা হয়। দোষী সাব্যস্ত কৰা ৰায়টো খাৰিজ কৰা হৈছে।

জামিন খাৰিজ কৰা হল।

২১) আপীলৰ অনুমতি দিয়া হৈছে।

(ন্যায়াধীশ ড° অৰিজিত পাচায়ত)

(ন্যায়াধীশ প. সখাচিৱম)

নতুন দিল্লী, ১৭ জুলাই, ২০০৮

